

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی پیوند قرآن با صحیفه سجادیه

زهرا آهنی^۱

چکیده

صحیفه سجادیه قرآن ناطق و تجلی بخش عملی معارف آن است. این کتاب، پلی برای درک بهتر و بهره‌گیری بیشتر از قرآن است و نشان می‌دهد که دعاهای اهل بیت (ع)، ترجمان عاطفی و کاربردی آموزه‌های قرآنی در زندگی فردی و اجتماعی است. این مقاله به بررسی پیوندهای عمیق و چندوجهی بین قرآن کریم و صحیفه سجادیه پرداخته و نشان داده شده که صحیفه سجادیه به عنوان یک اثر ماندگار امام سجاد (ع)، بازتابی از مفاهیم، آموزه‌ها و روح حاکم بر قرآن است. پژوهش حاضر به روش توصیفی تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای با هدف تبیین پیوند قرآن با صحیفه سجادیه انجام گرفته است که مهم‌ترین محورهای شامل؛ پیوند موضوعی هر دو کتاب بر اصول بنیادین اعتقادی مانند توحید (در ابعاد ذاتی، صفاتی، افعالی و عبادی) تأکید کرده‌اند و مضامین مشترکی مانند نبوت، معاد و اخلاق است. همچنین پیوند تفسیری که امام سجاد (ع) در لابه‌لای دعاهای صحیفه، به تفسیر و تبیین آیات قرآن پرداخته‌اند. این کار از طریق روش‌هایی مانند رفع ابهام از آیات مجمل، محدود کردن مفاهیم مطلق (تقیید)، شرح لغات و انطباق آیات بر مصادیق جدید (جری و تطبیق) انجام شده است و پیوند اخلاقی که صحیفه سجادیه، فضایل اخلاقی مورد تأکید قرآن (مانند شکرگزاری، رضا و توکل) را در قالب دعا آموزش می‌دهد و از رذایل اخلاقی که قرآن به آنها هشدار داده (مانند حسد، خشم و تکبر) به خدا پناه می‌برد و در نهایت پیوند ادبی و متنی (تضمین) که امام (ع) به کرات از عین آیات قرآن در متن دعاهای خود استفاده کرده‌اند. این "تضمین" نشان‌دهنده یامیختگی کامل کلام امام با کلام وحی است؛ به گونه‌ای که در ۴۷ دعا، بیش از ۲۱۵ بار به آیات قرآن اشاره شده است.

کلید واژه‌ها

پیوند، قرآن، صحیفه سجادیه

۱. طلبه سطح دو حوزه علمیه خدیجه کبری (س) زنجان

در میان میراث ماندگار و گران قدر اهل بیت(ع)، «صحیفه سجاده» به عنوان یکی از اصیل ترین متون دعایی و عرفانی شیعه، جایگاهی رفیع و بی بدیل دارد. این کتاب که به «زبور آل محمد(ص)» و «انجیل اهل بیت» شهرت یافته، تنها مجموعه‌ای از مناجات‌ها نیست، بلکه دریایی از معارف ناب اسلامی است که در قالب دعا ارائه شده است. یکی از وجوه ممتاز و شگفت‌انگیز صحیفه سجاده، پیوند ناگسستنی و همه‌جانبه آن با قرآن کریم، کتاب آسمانی و معجزه جاویدان پیامبر اکرم(ص) است. بررسی این رابطه عمیق، گواهی روشن بر این حقیقت است که صحیفه سجاده در واقع «تفسیر عملی» و «قرآن ناطق» است که مفاهیم بلند و ژرف کلام وحی را در زندگی فردی و اجتماعی به تصویر می‌کشد. امام سجاده(ع) در قالب دعاها، پرمغز و شورانگیز خویش، آموزه‌های قرآنی را چنان به کار بسته که برای هر مشتاق راه حق، راهنمایی عملی و چراغی فروزان است. نوشتار حاضر بر آن است تا با نگاهی تحلیلی، این پیوند عمیق و خاستگاه مشترک را در ابعاد گوناگون - از توحید و اخلاق تا تفسیر و تبیین - مورد کاوش قرار دهد و نشان دهد که چگونه صحیفه سجاده، قرآن را از متن کتاب به صحنه زندگی و از قالب نظری به صورت عملی انتقال می‌دهد.

پیش از این نیز بسیاری از علما و محققان و دانش پژوهان سعی در تبیین این ارتباط و پیوند داشته اند که مختصراً به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. تفسیر و شرح صحیفه سجاده، انصاریان، حسین، ناشر دار العرفان، قم، ایران، سال نشر ۱۳۸۳ هجری شمسی

تفسیر و شرح صحیفه سجاده، عنوان اثری ۱۵ جلدی از شیخ حسین انصاریان است. این کتاب به زبان فارسی در شرح صحیفه سجاده نوشته شده است. شارح در این کتاب بسیار از آیات قرآن کریم و روایات شریفه استفاده کرده است و ارتباط آیات قرآن و صحیفه سجاده رو بیان نموده است.

۲. شهود و شناخت، ممدوحی کرمانشاهی، حسن، ناشر مرکز نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم، ایران، سال نشر ۱۳۸۸ هجری شمسی

در این کتاب ابتدا هریک از دعاها، صحیفه سجاده، به فرازهای متعددی تقسیم شده و پس از ترجمه، به شرحی مختصر و بیان نکاتی مبادرت گردیده و در غالب مطالب مطرح شده در شرح، با سعی در ساده‌نویسی، از قرآن کریم بهره گرفته شده که نشان از این پیوند عمیق و ناگسستنی بین قرآن و صحیفه سجاده دارد.

۳. پیوند قرآن با صحیفه سجاده حسینی، طیبیه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه تربیت مدرس

در فصل چهارم این مقاله به بررسی این پیوند و ارتباط در قالب اقتباس از آیات، موارد تلمیح، موارد تفسیر، موارد هم مضمون با آیات . م.ارد اشاره به آیات پرداخته شده است.

۴. تاثیر لفظی و معنوی ادعیه قرآنی بر صحیفه سجادیه، عزیز اللهی، فاطمه، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

در این مقاله به بررسی مضامین، تضمین‌ها و تلمیح‌ها و موارد مشترک دعا‌های قرآن با کلام امام سجاده، بیانگر هم‌نوايي قرآن و صحیفه سجادیه در ابعاد مختلف می‌باشد؛ پرداخته شده است.

اما اینکه چه ضرورتی دارد به این ارتباط و پیوند پرداخته شود در ذیل بصورت کلیدی در چند محور بیان می‌گردد:

۱. رفع جدایی کاذب بین «متن مقدس» و «دعا»

بسیاری قرآن را تنها کتاب قانون و عقیده می‌دانند و صحیفه را فقط کتاب مناجات می‌دانند. این مقاله نشان می‌دهد که این دو، از یک سرچشمه اند و صحیفه، قرآن را از قالب نظری به عرصه زندگی و رابطه قلبی با خدا منتقل می‌کند.

۲. اجتناب از قرائت خشک و غیرعملی از قرآن

برای درک زنده و کاربردی از قرآن، باید آن را از نگاه امامان معصوم (ع) - که عینی‌ترین مفسران قرآن هستند - خواند. این مقاله صحیفه را به عنوان یک «تفسیر عملی» قرآن معرفی می‌کند که نشان می‌دهد چگونه می‌توان آیات قرآن را در زندگی و حتی در لحن سخن با خدا به کار برد.

۳. پاسخ به نیاز جامعه برای الگوی عملی اخلاق و عبادت

جامعه امروز بیش از هر زمان دیگر به الگوهای عینی و قابل اجرا برای زندگی دینی نیاز دارد. این مقاله با نشان دادن پیوند قرآن و صحیفه، یک الگوی کامل ارائه می‌دهد: قرآن به عنوان نقشه ی راه، و صحیفه به عنوان روش پیاده کردن آن نقشه در قالب دعا و اخلاق.

۴. غنی‌سازی مطالعات اسلامی و نشان دادن عمق متون دینی

این مقاله به حوزه ی مطالعات اسلامی کمک می کند تا نشان دهد دعاهاى اهل بیت(ع) سطحی و تکراری نیستند، بلکه هر فراز آنها ریشه در آیات قرآن دارد و می تواند موضوع پژوهش های عمیق قرآنی قرار گیرد.

اگر قرآن کتاب برنامه است، صحیفه سجادیه آموزش عملی اجرای آن برنامه است. این مقاله برای کسانی ضروری است که می خواهند اسلام را نه به عنوان یک مجموعه عقیده ی خشک، بلکه به عنوان یک زندگی در ارتباط با خدا بفهمند و تجربه کنند.

مقاله پیش رو در صدد پاسخ به این پرسش است که قرآن و صحیفه سجادیه در چه موارد و زمینه های با هم پیوند و ارتباط دارند؟

و برای پاسخ به پرسش یاد شده پرسشها و موارد زیر را بررسی می کنم

قرآن و صحیفه سجادیه از نظر محتوایی چگونه با هم پیوند و ارتباط دارند؟

انواع توحید چگونه در صحیفه سجادیه بیان شده اند و چه نمونه های از آنها در قرآن وجود دارند؟

صفات سلبی و ثروتی خداوند در قرآن کریم چگونه در صحیفه سجادیه نمود یافته اند؟

چگونه می توان از صحیفه سجادیه به عنوان منبعی برای تفسیر قرآن کریم بهره برد؟

از چه روش هایی می توان برای نشان دادن پیوند متنی و ادبی بین قرآن و صحیفه سجادیه بهره برد؟

هدف اصلی مقاله ثبت این موضوع که صحیفه سجادیه "قرآن عملی" است؛ می باشد. در این نوشته می خواهیم ثابت کنیم که این کتاب دعا، تنها یک مجموعه نیایش نیست، بلکه بازتاب کامل مفاهیم قرآنی در قالب عمل و مناجات است. اهداف کلیدی آن نشان دادن هماهنگی کامل محتوای صحیفه با آموزه های قرآنی در حوزه های توحید، اخلاق و معاد، معرفی صحیفه به عنوان یک تفسیر عملی و کاربردی از قرآن که برای خودسازی به کار می آید. اثبات این که امام سجاده(ع) با گنجاندن مستقیم آیات قرآن در دعاها، پیوند ناگسستنی بین کلام خود و کلام وحی ایجاد کرده اند. که برای درک زنده و کاربردی قرآن، باید صحیفه سجادیه را خواند.

۱_ پیوند محتوایی و موضوعی قرآن با صحیفه سجادیه

پیوند موضوعی صحیفه سجادیه با قرآن کریم بسیار است. برای بهره‌مندی بیشتر از رابطه قرآن و صحیفه، موضوعات پربسامدی مانند توحید، نبوت، امامت، معاد، اسلام، ملائکه، اخلاق و... را باید به شکلی تطبیقی میان قرآن و صحیفه بررسی کرد. از آنجا که توحید زیربنای تفکر اسلامی است در آغاز به مسئله توحید و صفات خداوند و سپس به موضوعات اخلاقی و ... می پردازیم.

۱_۱ توحید

توحید به معنای یگانگی خداوند متعال و بی‌مانند دانستن او، یکی از اصول اعتقادی دین اسلام و در مقابل شرک است. این یگانگی از جنبه‌های گوناگونی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد که از مهمترین آنها توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید افعالی و توحید عبادی است.

۱_۱_۱ توحید ذاتی

توحید ذات یعنی شناختن ذات حق یه وحدت و یگانگی، ذاتی که در هیچ جهت به هیچ موجودی نیارمند نیست.^۱ همانطور که بیشترین تأکیدات قرآن بر توحید هست و صحیفه سجادیه نیز توحیدگر است اولین دعای صحیفه با توحید و ستایش خداوند شروع شده است.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْأَوَّلِ بَلَاءُ أَوَّلٍ كَانَ قَبْلَهُ، وَ الْآخِرِ بَلَاءُ آخِرٍ يَكُونُ بَعْدَهُ.

همچنین امام سجاد(ع) در دعای ششم صحیفه سجادیه اعتقاد به توحید ذاتی را چنین تبیین فرمود:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ وَ كَفَى بِكَ شَهِيداً، وَ أَشْهَدُ سَمَاءَكَ وَ أَرْضَكَ وَ مَنْ أَسْكَنْتَهُمَا مِنْ مَلَائِكَتِكَ وَ سَائِرِ خَلْقِكَ فِي يَوْمِي هَذَا وَ سَاعَتِي هَذِهِ وَ لَيْلَتِي هَذِهِ وَ مُسْتَقَرِّي هَذَا، أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، قَائِمٌ بِالْقِسْطِ، عَدْلٌ فِي الْحُكْمِ، رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ، مَالِكُ الْمُلْكِ، رَحِيمٌ بِالْخَلْقِ. خدایا! قاطعانه تو را گواه می‌گیرم و تو از نظر گواه بودن کافی هستی و آسمان و زمین و فرشتگانی که میان آسمان و زمین ساکن کرده‌ای و دیگر آفریده‌های را در امروز و این ساعت و این شب و این جایگاهم گواه می‌گیرم که من شهادت می‌دهم که همانا تویی خدا؛ و خدایی جز تو نیست، بر پایه قسط، در داوری عدالت خالصی، بر بندگان مهربانی، مالک هستی، رحیم به آفریده‌هایی. امام در این دعا یگانگی خداوند را با برپا دارنده عدالت همراه کرده که این موضوع در آیه ۱۸ سوره آل عمران نیز به چشم می‌خورد که نشان دهنده پیوند عمیق محتوایی و مفهومی

^۱ مطهری، جهان بینی توحیدی، ص ۳۵

تقید عبارت است از اینکه متکلم با ذکر قید یا شرطی لفظ مطلق را از گستره شمول و شیوع آن خارج و دلالت آن را در قلمرو قید یا شرط ذکر شده محدود کند.^۱

قرآن به گونه‌ای مطلق خودش را برای مؤمنان شفا معرفی می‌کند:

و نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَ لَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا.^۲ و ما از قرآن آنچه را برای مؤمنان مایه درمان و رحمت است، نازل می‌کنیم و ستمکاران را جز خسارت نمی‌افزاید.

اگرچه معنای واقعی مؤمن کسی است که به فرمانهای الهی گوش فرا دهد، با این همه در صحیفه مؤمنانی از شفای قرآنی بهره‌مند هستند که از سر تصدیق به گفتار قرآن گوش فرا دهند و قرآن را با زبان ایمان بخوانند: وَ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْتَدِي مِّنْ ظُلُمٍ الضَّلَالَةِ وَ الْجَهَالَةِ بِاتِّبَاعِهِ، وَ شِفَاءٌ لِّمَنُ أَنْصَتَ بِفَهْمٍ التَّصْدِيقِ إِلَى اسْتِمَاعِهِ

۲_۳ تبیین لغات

بیان مراد از برخی صفات و لغات مشهور قرآن، نوعی دیگر از تبیین‌های قرآنی صحیفه سجادیه است. فرقان، وحی قرآن، و کتاب فصلت از اصطلاحات مشهوری هستند که معانی گوناگونی در میان قرآن پژوهان دارد؛ برای نمونه، فرقان به معنای جدا کننده حق و باطل است. امام در دعای خود معنای خاص‌تری از فرقان ارائه می‌دهد و اعراب قرآن و تفصیل کتاب را چنین می‌شناساند:

وَ فُرْقَانًا فَرَّقْتَ بِهِ بَيْنَ خَالِكَ وَ حَرَامِكَ، وَ قُرْآنًا أَعْرَبْتَ بِهِ عَنْ شَرَائِعِ أَحْكَامِكَ وَ كِتَابًا فَصَّلْتَ لِعِبَادِكَ تَفْصِيلًا، وَ وَحْيًا أَنْزَلْتَهُ عَلَى نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ تَنْزِيلًا.^۳

و فرقانش کردی که به وسیله آن بین حلال و حرمت جدایی انداختی، و قرآنی که بیانگر شرایع احکام خود نمودی، و کتابی که آن را برای بندگان خود تفصیل و تشریح فرمودی، - و وحیی که بر پیامبرت محمد - که درود تو بر او و آلش باد - فرو فرستادی

۲_۴ جری و تطبیق

قرآن کتاب جاویدی است که برای همه زمانه‌هاست. از این روی، آیه‌ای که در زمان و موردی خاصی نازل شده است، تنها برای همان زمان و مورد نیست. کشاندن معنای قرآن و انطباق آن بر مصداقی بارزتر و فراتر از مورد نزول «جری و تطبیق» نامیده می‌شود.^۴ در روایات بر جای مانده از امامان شیعه، نمونه‌های فراوانی

^۱ شیخ علی مشکینی، اصطلاحات الاصول، ج ۱، ص ۲۴۶

^۲ سوره اسراء، آیه ۸۲

^۳ صحیفه سجادیه، دعای ۴۲

^۴ علامه سید محمدحسین طباطبائی، قرآن در اسلام، ص ۶۱؛ تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۷۳

از جری و تطبیق می‌توان یافت که امامان آیات را بر آنچه قابل انطباق است، تطبیق می‌کنند؛ اگرچه از مورد نزول آنها خارج باشد.^۲ امام سجاد نیز در صحیفه سجاده‌یه برخی از آیات قرآن را با دعا‌های خود بر مصداق بارزتر آن تطبیق داده است. برای نمونه، خداوند در آیات ۳۱ و ۳۲ سوره فاطر، میراث بر قرآن مجید را بندگان برگزیده‌ای معرفی می‌کند که در کارهای نیک پیشگام‌اند:

وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ.

۳- پیوند ادبی و متنی قرآن و صحیفه سجاده‌یه

واژه تضمین به معنای گنجاندن چیزی در چیز دیگر است.^۳ و در اصطلاح علم بدیع، آن است که شاعر از عبارت یا مصرع و یا از بیتی از شاعر دیگر در شعر خود استفاده کند و اگر شاعری مشهور نبود، نامش را نیز بیاورد.^۴ پیشوایان دین برای انتقال بهتر و زیباتر مفاهیم دینی بارها از تضمین‌ها و تلمیح‌های قرآنی در سخنان خویش بهره برده‌اند و با خواندن قسمتی از آیه قرآن و یا بیان کلمه‌ای از قرآن، خواننده را به مفهوم گسترده قرآنی ارجاع داده‌اند. امام سجاد علیه السلام نیز در سخنان و ادعیه خود از این روش بهره برده است. آنچه به عنوان تضمین در این‌جا مراد است، عبارت‌هایی از صحیفه است که امام علیه السلام آیه را در ضمن دعای خویش آورده است. امام سجاد علیه السلام در هیجده دعای صحیفه سی بار آیات قرآن را عیناً در ضمن دعا‌هایش آورده است و بیش از ۲۱۵ بار به آیاتی از قرآن در ۴۷ دعای صحیفه اشاره کرده است.

امام در برخی موارد با الفاظی مانند «قلت» تصریح می‌کند که عبارت پیش‌رو، آیه قرآن است، برای نمونه:

وَأَنْتَ الَّذِي ذَلَّلْتَهُمْ بِقَوْلِكَ مِنْ غَيْبِكَ وَتَرُغِّيبِكَ الَّذِي فِيهِ حَظُّهُمْ عَلَى مَا لَوْ سَتَرْتَهُ عَنْهُمْ لَمْ تُدْرِكْهُ أَبْصَارُهُمْ، وَلَمْ تَعِهِ أَسْمَاعُهُمْ، وَلَمْ تَلْحَقْهُ أَوْهَامُهُمْ، فَقُلْتُ: ادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ، اشْكُرُوا لِي وَ لَا تَكْفُرُون،^۱ وَ قُلْتُ لئن شَكَرْتُمْ

^۳ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۳، ص ۲۵۷

^۴ حسن انوشه، فرهنگ نامه ادبی فارسی، ص ۳۷۲

^۱ سوره بقره، آیه ۱۵۲

^۲ سوره ابراهیم، آیه ۷

^۳ سوره غافر، آیه ۶۰

^۴ صحیفه سجاده‌یه، دعای ۶

^۵ سوره نجم، دعای ۳۱

لَا زِيَادَتَكُمْ، وَ لَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ^۲ وَ قُلْتَ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ، إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ^۳

در این عبارت کوتاه از دعای ۴۵ صحیفه سجادیه امام سه آیه از قرآن را در کلام خویش تضمین کرده اند. امام در برخی از دعاها، آیه‌ای از قرآن را در کلام دعایی خویش آورده است، بدون آن که با واژگانی مانند «قلت» بدان تصریح کند؛ برای نمونه: وَ خَلَقَ لَهُمُ النَّهَارَ مُبْصِرًا لِيَبْتَغُوا فِيهِ مِنْ فَضْلِهِ، وَ لِيَتَسَبَّحُوا إِلَيْهِ رِزْقَهُ، وَ يَسْرَحُوا فِي أَرْضِهِ، طَلَبًا لِمَا فِيهِ نَيْلُ الْعَاجِلِ مِنْ دُنْيَاهُمْ، وَ دَرَكَ الْأَجَلِ فِي أَخْرَاهُمْ بِكُلِّ ذَلِكَ يَصْلِحُ شَأْنَهُمْ، وَ يَبْلُو أَعْبَارَهُمْ، وَ يَنْظُرُ كَيْفَ هُمْ فِي أَوْقَاتِ طَاعَتِهِ، وَ مَنَازِلِ فُرُوضِهِ، وَ مَوَاقِعِ أَحْكَامِهِ، لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَؤُوا بِمَا عَمِلُوا، وَ يَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى^۴. آیه‌ای که امام در دعا تضمین کرده است چنین است: وَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَؤُوا بِمَا عَمِلُوا وَ يَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى^۵.

در هیجده دعای صحیفه سجادیه، سی عبارت وجود دارد که آیه قرآن تضمین شده است. این موارد، عبارت‌هایی است که آیه قرآن، بدون فزونی و یا کاستی در آنها آمده است و چنانچه در میان آیه‌ای کلمه‌ای توضیحی وجود داشته باشد، در قسمت تضمین‌ها گزارش نشده است. برای نمونه، در دعای مکارم الاخلاق می‌خوانیم: اللَّهُمَّ وَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ قَبْلَهُ، وَ أَنْتَ مُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ بَعْدَهُ، وَ أَتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً يَّ وَ فِي الْآخِرَةِ يَّ حَسَنَةً يَّ، وَ قِنِي بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ النَّارِ. در این دعا جمله «وَ قِنِي بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ النَّارِ» اشاره‌ای به آیه ۲۰۱ سوره بقره (وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً يَّ وَ فِي الْآخِرَةِ يَّ حَسَنَةً يَّ وَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ) دارد، ولی واژه «برحمتک»، کلمه‌ای توضیحی است که در آیه قرآن نیست، از این روی در قسمت تضمین‌ها استفاده نشد.

نتیجه‌گیری

صحیفه سجادیه تنها یک کتاب دعا نیست، بلکه «قرآن عملی» و «تفسیر ناطق» معارف و حیانی است. این پژوهش به وضوح نشان می‌دهد که پیوند میان قرآن و صحیفه، پیوندی ناگسستنی، چندبُعدی و محتوایی است؛ به گونه‌ای که امام سجاد(ع) مفاهیم بلند قرآنی را در قالب دعا زنده، کاربردی و جاری ساخته‌اند. صحیفه سجادیه پل ارتباطی بین مفاهیم نظری قرآن و زندگی عینی و معنوی انسان است و آن را می‌توان کلید درک عمیق‌تر و عینی‌تر از قرآن کریم دانست.

یافته‌های کلیدی که به این نتیجه‌گیری منجر شده‌اند:

۱. وحدت محتوایی: مفاهیم بنیادین قرآن (مانند توحید، اخلاق و معاد) در سراسر صحیفه سجادیه جریان دارد.

۲. تفسیر عملی: صحیفه، آیات قرآن را از حالت نظری خارج کرده و به صورت دستورالعمل عملی برای خودسازی و ارتباط با خدا تبدیل می‌کند.

۳. انسجام متنی: استفاده مستقیم و غیرمستقیم از آیات قرآن (تضمین) در دعاها، صحیفه، نشان از آمیختگی کامل کلام امام با کلام وحی دارد.

در مجموع، این مقاله به وضوح ثابت می‌کند که صحیفه سجادیه آینه‌ای تمام‌نما از معارف قرآن کریم است. مطالعه توأمان این دو کتاب آسمانی، نه تنها درک مفاهیم قرآنی را آسان‌تر و کاربردی‌تر می‌سازد، بلکه راهنمای عملی برای رسیدن به زندگی الهی و خودسازی بر اساس معیارهای وحیانی است. صحیفه سجادیه را می‌توان «تفسیر عاطفی و عملی قرآن» و «زبور آل محمد(ص)» دانست که پیوندی ناگسستنی با کلام الله مجید دارد.

منابع

کتاب

۱. قرآن کریم

۲. صحیفه سجادیه

۳. انوشه، حسن، فرهنگ نامه ادبی فارسی، سازمان چاپ و نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۸۲، ش

۴. طباطبایی، علامه سید محمد حسین (ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی)، تفسیرالمیزان، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۸۲، ش

۵. —، قرآن در اسلام، دارالکتاب الاسلامیه، تهران، چاپ دوم، ۱۳۹۴، ق

۶. کریمی، جعفر، توحید از دیدگاه آیات و روایات، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۹، ش

۷. مطهری، مرتضی، جهان بینی توحیدی، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۷۰، ش

۸. —، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۷۶ه، ش

۹. محمدی ری شهری، محمد، دانشنامه عقاید اسلامی، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، قم، ۱۳۸۵ه، ش

۱۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، انتشارات داراحیاء، لبنان، ۱۴۰۸ه، ق

۱۱. خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول، موسسه آل البيت، قم، ۱۴۰۹ه، ق

۱۲. مشکینی، شیخ علی، اصطلاحات الاصول، انتشارات حکمت، قم، ۱۳۸۸ه، ق

مقالات

۱۳. ایزدی منش، مریم، «بررسی رابطه صحیفه سجادیه و قرآن در صفات اخلاقی»، فصلنامه پژوهشی اقوام و مذاهب، شماره هجدهم و نوزدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰ه، ش

۱۴. عظیمی، سید هادی، «توحید عبادی و توسل به اهل بیت (ع)»، پژوهش های مطالعات اسلامی معاصر، شماره یازدهم، اردیبهشت ۱۴۰۳ه، ش

۱۵. غلامعلی، احمد، «قرآن و صحیفه سجادیه، درون مایه های مشترک»، نشریه علوم و حدیث، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹